

VAIXELLA FINA DE
VERNÍS DEL SEGLE III
a.n.e. AL TOSSAL DEL
MOR (Tàrrrega-l'Urgell)

2

Per Jordi Principal i Ponce

1. Introducció: el jaciment

Quant al jaciment, hem de dir que es tracta d'un petit turó aïllat, estrep de la serralada de Sant Eloi, en el pla de l'Urgell, a uns dos quilòmetres del nucli urbà de Tàrraga. L'any 1915 els senyors Colomines i Duran, sota auspicis de la secció arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, realitzaren diversos sondejos al tossal sense que apareguessin restes visibles d'algun tipus d'estructura concreta, o fase d'hàbitat atribuïble a època pre-romana, si bé es recolliren abundants materials arqueològics (COLOMINAS, DURAN 1915-20, 606-607; SAULA 1993, 56). No obstant, els materials que presentem en aquesta anàlisi no provenen de les excavacions de l'Institut d'Estudis Catalans, els quals romanen en dipòsit al Museu Arqueològic de Barcelona, sinó de les recollides superficials efectuades pels Srs. J. Tous, A. Palacín, R. Boleda i O. Saula al llarg d'aquest últims trenta anys, i que constitueixen el fons que d'aquest jaciment actualment disposa el Museu Comarcal de l'Urgell.

Així doncs, la terrissa de vernís negre fou un dels elements destacables recuperats, però mancats de qualsevol context estratigràfic, essent, doncs, aquest un gran handicap a l'hora d'elaborar qualsevol estudi que impliqui una anàlisi de materials; tanmateix, la seva classificació no revesteix gaires problemes, amb tot i presentar, per a un jaciment d'aquestes característiques, una varietat considerable, car podem trobar des d'exemplars de figures roges fins a campanianes del tipus *B*. Ultra aquest fet, hem de tenir en compte, també, que el jaciment mai ha estat objecte d'una veritable excavació programada en extensió, cosa que no permet oferir estudis ni percentatges globals respecte de la concentració dels materials; així doncs, els resultats que presentem a continuació són aproximatius, a manera de mostreig, i oberts a qualsevol modificació que futures investigacions puguin aportar.

2. Els materials¹

Entrant ja directament en el tema de l'anàlisi del conjunt, hem de constatar en primer lloc la presència de fragments corresponents a tres vasos de figures roges: una cratera, un escif i dues tapadores de lècane, amb una cronologia que oscil·laria entre finals del segle V a.n.e./segle IV a.n.e. (TRIAS 1967, 268), així com una base de copa/escudella de terrissa àtica de vernís negre.

La terrissa atribuïble al segle III a.n.e. és, fins al moment, la més nombrosa apareguda al jaciment, i també la més variada quant a produccions. L'hem classificada de la següent manera:

2.1. Taller de les Petites Estampilles

Nombre d'individus: 1

Percentatge total de la vaixel·la de vernís negre atribuïble al segle III a.n.e. estudiada: 3,84%

FORMES OBERTES

BOL

-Forma Lamboglia 27ab (Morel F)

D'aquest taller només disposem d'un petit fragment de fons, gairebé amb tota seguretat d'un bol Lamb. 27ab, de gruix finíssim, i a la superfície interna del qual s'aprecien restes d'una roseta fracturada i el contorn d'una altra (núm. 1).

2.2. Tallers occidentals

Nombre d'individus: 11

Percentatge total de la vaixella de vernís negre atribuïble al segle III a.n.e. estudiada: 42,32%

En parlar de tallers occidentals volem fer referència a totes aquelles oficines que durant el segle III a.n.e. fabricaran ceràmica de vernís negre –e.g. taller de Roses (SANMARTÍ GREGO 1978b), taller de les tres palmetes radials sobre estries (SANMARTÍ GREGO, SOLIER 1978), taller de Nikia-Iwn.c (SOLIER 1969; SANMARTÍ GREGO 1978a, 573-576), taller de les rosetes nominals (SOLIER, SANMARTÍ GREGO 1978), taller 27GL (MOREL 1978, 154-155), etc.–, de fet, cobrint la mancança de vaixella generada per la interrupció del comerç de les importacions àtiques; tradicionalment, s'ha proposat una localització a zones costaneres de Catalunya (sobretot nord-est) i Provença, si bé avui dia existeix la tendència a simplificar l'origen d'aquestes produccions, tot atribuint-les a un taller o grup de tallers localitzats a la mateixa *Rhode* (Roses) (ADROHER 1990, 79-80).

D'entre aquests hem pogut individualitzar les produccions següents:

2.2.1. Taller de Roses/tres palmetes radials

Nombre d'individus: 9

Percentatge dins dels tallers occidentals negre: 81,82%

Percentatge total de la vaixella de vernís negre atribuïble al segle III a.n.e. estudiada: 34,64%

FORMES OBERTES

PLAT

-Forma Lamboglia 23 (Morel F 1121)

Només un fragment de base que conserva el típic solc incís reservat al voltant de la cassoleta central fracturada (núm. 2). Desconeixem el diàmetre (encara que hipotèticament podríem atorgar-li uns 9 cm.).

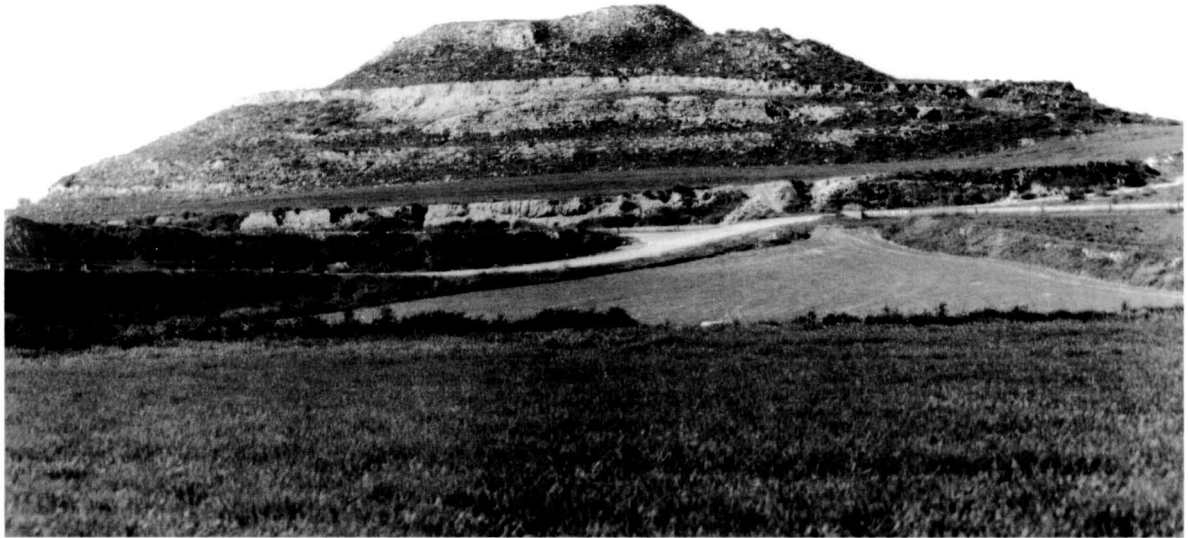
COPA/ESCUDELLA

-Forma Lamboglia 26 (Morel F 2812)

Si bé només disposem de dues vores fragmentades, també hem pogut estudiar cinc bases susceptibles, gairebé amb total certesa, d'ésser considerades formes Lamb. 26. Pel que fa als dos exemplars de vora, d'un d'ells no hem pogut obtenir el diàmetre (núm. 3), mentre que l'altre mesura uns 18 cm. (núm. 4), dimensions aquestes força freqüents entre els individus d'aquesta forma produïts per Roses o Nikia-Iwn.c. D'altra banda, les bases ens mostren peus mitjanament alts i verticals a la cara externa, inclinats i convergents a la superfície de repòs a la interna, amb diàmetres variats que oscil·len entre els 7cm. i 11cm. Pel que fa a les decoracions, tan sols podem referir-nos a dues peces: només una n'ha conservat d'estampillada, i l'altra només restes d'una orla d'estries (núm. 6); així doncs, a la base núm. 5 encara podem apreciar restes d'una palmeta fracturada per la base, envoltada per dues canaletes concèntriques incises, del tipus present a *Rhode* (SANMARTÍ GREGO 1978a, 529 -lám. 87.1585-), Turó de Ca n'Olivé (BARBERÀ *et alii* 1962, 152 -fig. 3.5-), U.E. 41 del sector 7 del jaciment ibero-romà de Can Ramon (CURA, SÁNCHEZ 1992, 138 -fig. 3.85-), Alorda Park, Covalta (VALL DE PLA 1971, 124 -fig. 29.95- i 140 -fig. 32.119-), Ensérune (conjunt) (MOURET 1927, làms. 27.9 i 30.21), encara que també podria tractar-se del tipus que apareix a Òlbia de Provença (BATS 1988, lám. 11.350), car generalment aquesta palmeta està rematada a la base per una petita ratlla horitzontal, mentre que la documentada a Òlbia de Provença remata la base amb dues petites tiges que segueixen una orientació inversa a les del conjunt de la palmeta.

-Forma Lamboglia 28ab (Morel F 2640)

Ens ha semblat adient atribuir a aquest taller el fragment de paret/carena núm. 10, que es correspondria a un exemplar de forma Lamb. 28ab, am restes de decoració d'orla d'estries a la superfície interna. Entre el ventall de vasos produïts pel taller de Roses, aquesta forma d'escudella no resulta gaire abundant, encara que sabem amb certesa que fou fabricada, tal com ho desmostra la presència de rebutjos de forn d'aquest tipus de vas apareguts a les excavacions de *Rhode* (SANMARTÍ GREGO 1978a, 566); a la mateixa *Rhode* hi ha exemples, així com al tossal de les Tenalles (PRINCIPAL 1993, 95 -fig. 2.16-) i al Molí d'Espígol (CURA 1993, 39 -fig. 6-).

Vista panoràmica del tossal del Mor de Tàrrega

BOL

-Forma Lamboglia 24/25B (Morel F 2544)

Un sol individu (núm. 11) documentat a partir d'un fragment de paret amb fris de pseudogallons primers a la superfície externa, i limitats a la seva part inferior per una línia horitzontal incisa. Ens sembla prou evident la seva atribució a aquest taller, no només per les seves característiques de factura, sinó també perquè aquest bol és una de les formes típiques elaborades pel taller Roses (SANMARTÍ GREGO 1978a, 564; SANMARTÍ GREGO 1978b, 28).

-Base i decoració (Forma Lamboglia 27ab?)²

Un únic exemplar representat per una base completa de pasta groga, amb una roseta de cinc pètals separats per radis rematats per puntets i botó central, d'uns quatre centímetres de diàmetre (núm. 12). Aquesta roseta és molt típica del taller de Roses: present a Ensérune (sitges), sitja 9 (GALLET DE SANTERRE 1980, 66 – làm. 16.223–), amb força exemples a *Rhode* (SANMARTÍ GREGO 1978a, 520-521-làm. 85.1546 i 1547-) i Empòrion (SANMARTÍ GREGO 1978a, 115 –là. 17.225– i 495 –là. 81.1472–), així com a alguns jaciments pre-litorals i costaners de l'àrea catalana talment el turó de Ca n'Olivé (BARBERÀ *et alii* 1960-61, 209 – fig. 12.3–); la seva presència en jaciments de l'interior no és gaire freqüent.

2.2.2. Taller de les tres palmetes radials sobre estries

Nombre d'individus: 1

Percentatge dins dels tallers occidentals negre: 18,18%

Percentatge total de la vaixela de vernís negre atribuïble al segle III a.n.e. estudiada: 3,84%

FORMES OBERTES

COPA/ESCUDELLA

-Forma Lamboglia 26 (Morel F 2762)

Es tracta d'un fragment de base d'uns set centímetres de diàmetre amb restes d'una estampilla típica d'aquest taller, i un forat de sosteniment que travessa l'anell del peu (núm. 13). Exemples d'aquesta palmeta

podem trobar-los a l'*oppidum* de Pech Maho (SANMARTÍ GREGO, SOLIER 1978, 125 -fig. 5.1-), *Rhode* (SANMARTÍ GREGO, SOLIER 1978, 130 -fig. 7.9-) i tossal de les Tenalles (PRINCIPAL 1993, 99 -fig. 3.29-)

2.2.3. Taller de Nikia-Iwn.c

Nombre d'individus: 1

Percentatge dins dels tallers occidentals negre: 18,18%

Percentatge total de la vaixel·la de vernís negre atribuïble al segle III a.n.e. estudiada: 3,84%

FORMES OBERTES

COPA/ESCUDELLA

-Forma Lamboglia 26³

Fragment informe de fons, de pasta beix-groga, amb restes d'una estampilla típica d'aquest taller (núm.14).

2.3. Campaniana A

Nombre d'individus: 13

Percentatge total de la vaixel·la de vernís negre atribuïble al segle III a.n.e. estudiada: 50%

Quant a la CA (Campaniana A), corresponen clarament al segle III a.n.e. dos estadis dins la seva periodització: aquells que s'ha quedat d'anomenar de la *CA arcaica* i *CA antiga* (PY 1993, 146). Els exemplars que aquí presentem pertanyen a la variant *antiga* (-225≈-220/-180≈-175), ja que entre els materials estudiats no ha aparegut cap fragment associable al moment anterior o *arcaic*. Així doncs, es tracta dels típics productes provinents de l'oficina d'Ischia, així com dels corresponents als primers estadis de la fabricació al taller de Corso Umberto/Rettifilo a Nàpols, i que comencen a ser exportats, de manera massiva, per la Mediterrània central occidental.

FORMES OBERTES

PLAT

-Forma Lamboglia 36 (Morel F 1312)

Només ha estat possible documentar una resta de vora d'aquest plat, fragmentat el llavi, sense que haguem pogut extreure'n cap tipus de diàmetre (ni el màxim, ni el de la vora) (núm. 15). Tanmateix, per la seva factura i aspecte formal considerem que podria tractar-se d'un producte de CA antiga.

COPA/ESCUDELLA

-Forma Lamboglia 26 (Morel F 2812+2823)

Tres exemplars individualitzats a partir de tres vores. La núm. 16 presenta un diàmetre de 19cm., mentre que les núms. 17 i 18 no n'han ofert cap a causa de la seva fragmentació, per bé que el seu aspecte formal de paret gruixuda i progressivament profunda ens apuntaria cap a exemplars més aviat de format gran (uns 23/24cm?). Altrament, la mesura de 19 cm que presenta la peça núm. 16 dona un perfil emmarcable dins de les sèries dels derelictes de Gran Congloué 1 i Riou I, així com a Òlbia de Provença, d'uns 18 cm. i 18/19 cm, malgrat que aquestes siguin minoritàries enfront de les de format gran d'entre 24/26 cm (BATS 1988, 117). Aquesta mesura també és present entre els exemplars del tossal de les Tenalles (PRINCIPAL 1993, 103).

-Forma Lamboglia 33b (Morel F 2970)

Només hem pogut documentar un sol exemplar d'aquesta forma a partir d'una vora d'uns dinou centímetres de diàmetre (núm. 19). Bats proposa, a partir de les troballes d'Òlbia de Provença, dos tipus de perfils diferents per als exemplars de Lamb. 33b de CA antiga, el segon dels quals sembla coincidir prou bé amb el nostre individu (superfície de la vora en bisell una mica abombada i inclinada vers l'interior); també a Òlbia de Provença els exemplars de 19 cm. representen la majoria dins d'aquest grup, definint-se una possible única talla de la copa aproximadament entre els 17/20 cm. (BATS 1988, 119-120). Aquest mateix tipus de perfil, coincident amb l'agrupació de talla, també és present al tossal de les Tenalles (PRINCIPAL 1993, 106).

-Bases i decoracions

Es tracta de dues bases, una fracturada d'uns sis centímetres de diàmetre amb restes d'una estampilla i

orla d'estries (núm. 20), i una segona de completa d'uns cinc centímetres de diàmetre amb quatre estampilles disposades radialment sobre fons intern (núm. 21); la palmeta en qüestió resulta força similar a l'apareguda a l'establiment de Sant Miquel de Sorba,⁴ també al tossal de les Tenalles sobre una base de 5 cm de diàmetre en CA, d'aspecte antic, car a part de presentar un cercle incís al bell mig del fons intern al qual envolten les palmetes, seguint els models del taller de Roses, la disposició de les palmetes, que són tres, sembla insinuar l'existència de més de les quatre previsibles (PRINCIPAL 1993, 112 -fig. 7.87-); i a la fase I de l'*oppidum* de La Cloche també sobre una base d'uns cinc centímetres de diàmetre (ARCELIN, CHABOT 1980, 129 -fig. 8.80-), així com al període 8 (-300/-170≈-150) de l'*oppidum* de Mont-Garou (ARCELIN, ARCELIN-PRADELLE, GASCO 1982, 106 -fig.38.301-). És possible, doncs, que es tracti d'una estampilla antiga dins la producció de la CA, i per les mesures de les bases en què apareix, potser relacionada amb vasos de la forma Lamb. 28ab.

BOL

-Forma Lamboglia 27ab (Morel F 2784+2984)

Aquesta forma està representada per tres fragments de vora. Dos d'ells de mesura coincident, ofereixen un diàmetre d'uns deu centímetres (núms. 22 i 22), per bé que el tercer se'n va cap als 14 cm (núm. 24).

-Bases i decoracions

Cinc exemplars que oscil·len entre els 4/5 cm de diàmetre, presentant tots restes de decoració estampillada en forma de roseta: de les bases núms. 28 i 29 només s'aprecien restes de pètals, mentre que la núm. 25 ha conservat una roseta completa de set pètals separats per punts amb botó central del tipus que apareix a Margalef sobre Lamb. 26 (JUNYENT 1974, 382 -fig. 1.2-), al Molí d'Espígol o sobre Lamb. 27ab a la tomba 69 de la necròpolis del Cabecico del Tesoro datada de finals del segle III a.n.e./inici del II a.n.e. (GARCÍA CANO, GARCÍA CANO, RUIZ 1989, 142 -fig. 26.1-), també en CA; la roseta de la base núm. 26 és igual que l'anterior però amb només cinc pètals visibles, ja que probablement es tracta una roseta de sis com ara l'exemplar de l'estrat 3 de la ciutadella de Roses (SANMARTÍ GREGO 1978a, 549 -lám. 92.1667-) o la fase 1C1 (-225/-200) de l'illa 1 de Lattes (PY 1990, 89 -fig. 2/16.17-). L'última que ha conservat decoració no es ben bé una roseta, sinó una espècie d'estel (núm. 27), segurament proper a aquell que ens ofereix un bol Lamb. 27ab del Molí d'Espígol (CURA 1993, 40 -fig. 11-); respecte d'aquesta estampilla/estel voldríem fer una breu apreciació: a l'estrat Aa de l'excavació del santuari de Pyrgi, datable de la primera meitat del segle III a.n.e., va aparèixer una base de Petites Estampilles amb, pràcticament, la mateixa estampilla però de dimensió més reduïda (MELUCCO VACCARO 1970, 493 -fig. 111-).

VAS AMB NANSES

-Base

Ens sembla prou clara l'adscripció de la peça núm. 30 al grup del vasos amb nanses, sobretot als destinats a beure, ja que generalment els atuellats d'aquest tipus presenten bases i peus elaborats amb motlures/solcs, alts, i de diàmetre més aviat reduït (entorn dels 5 cm). Quant al nostre exemplar, ens resulta difícil identificar-lo amb una forma concreta; potser la copa Lamb. 49 (Morel F 3310) ens oferiria els paral·lelismes més aproximats; també és cert, però, que el disseny del peu s'acostaria al d'algunes bases de cíl·lix Lamb. 42Bc en CA, de dimensions aquestes més aviat majors (entre els 6/10 cm) i que, usualment, presenten decoració estampillada. No obstant, l'atribució del nostre exemplar a la CA ens sembla prou clara pel que fa a la factura, malgrat que les formes Lamb. 49 i 42Bc no solen ser gaire corrents als jaciments catalans, encara que la cíl·lix sigui d'ambdues la més representada.

2.4. Indeterminat

Nombre d'individus: 1

Percentatge total de la vaixel·la de vernís negre atribuïble al segle III a.n.e. estudiada: 3,84%

FORMES OBERTES

COPA/ESCUDELLA

-Decoració

Es tracta d'un fragment de fons corresponent a una copa/escudella (potser alguna variant Morel F 2460 de format relativament petit?), que presenta restes de quatre petites palmetes en forma de cor, emmarcat el

seu contorn per un cartutx que tanca per sota, tot donant origen a les tiges del disseny; estan disposades radialment en creu, al voltant de dos petits cercles concèntrics incisos, al bell mig d'allò que havia d'ésser el fons del vas (núm. 31). Per bé que la palmeta és de disseny familiar, no li hem trobat paral·lels exactes: en les produccions de Petites Estampilles n'existeix una de gairebé idèntica, però no tan elaborada (MOREL 1969, 72 –fig. 5.22–) i a Empòrion hi ha una petita copa de la forma Lamb. 28ab que presenta estampilles molt similars, amb la mateixa disposició, però sense els cercles incisos al mig; malgrat que E. Sanmartí no especificà l'origen de la peça, assenyalà que havia de tractar-se d'un producte antic (SANMARTÍ GREGO 1978a, 114 –lám. 17.222–). Som del mateix parer per a la nostra peça: el model de palmeta és complex i treballat, pròxim a tipus de Petites Estampilles; les característiques físiques de la peça ens indiquen una bona qualitat de factura (argila/vernís, cocció), que semblen apropar-la a l'exemplar d'Empòrion, encara que també ens recorda força la factura d'alguns vasos produïts a Teano.

Allò que sí considerem que hauríem d'excloure és una possible atribució occidental, ja que les seves característiques (formals i decoratives) no s'adiuen gaire amb les produccions conegudes per al segle III a.n.e.

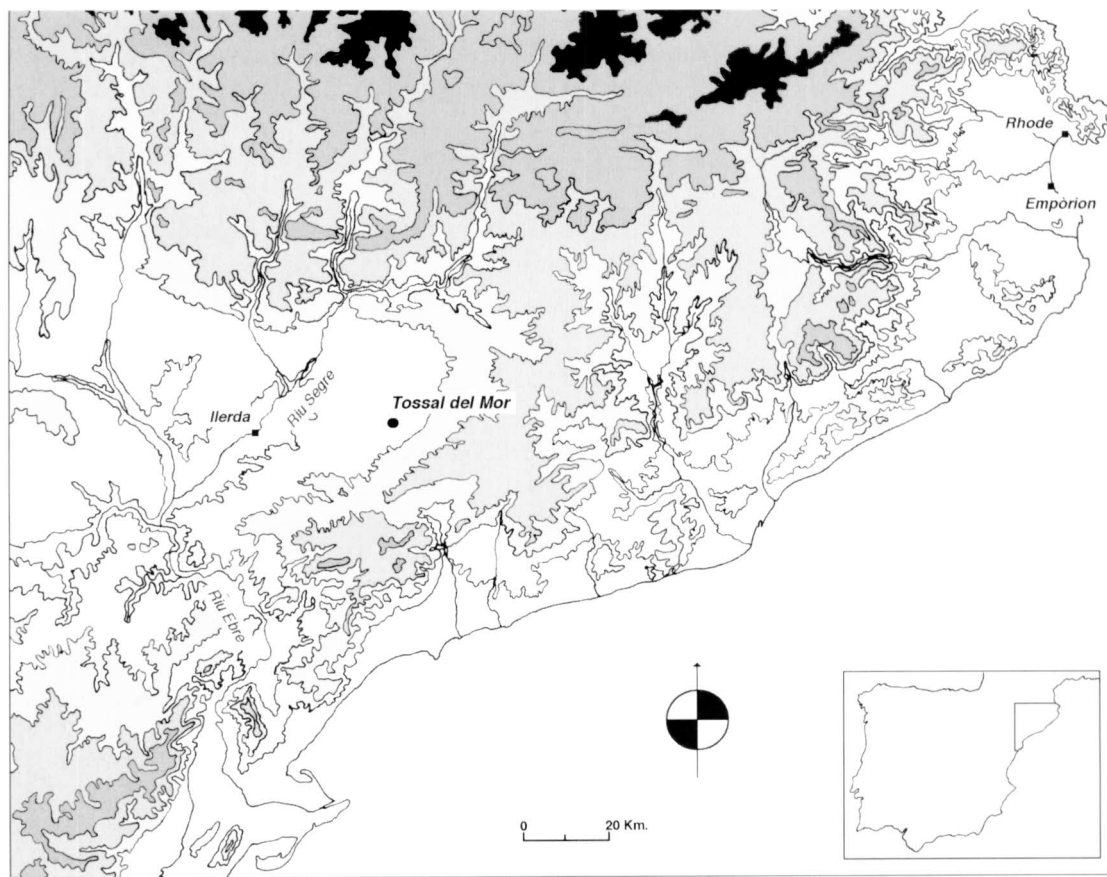
3. A manera de conclusió

Després d'aquesta breu anàlisi del material, es veu clarament com la CA supera les altres produccions, essent la que mostra una concentració majoritària amb el 50% de la vaixel·la, seguida pel conjunt dels tallers occidentals amb el 42,32%. D'entre aquests destaca el taller de Roses que ultra oferir-nos el percentatge més alt (81,82%), és també la segona producció representada quant a volum de troballes globals (34,64%) després de la CA. Les produccions restants (Petites Estampilles, tres palmetes radials sobre estries, Nikia Iwn.c i la indeterminada), amb un sol individu cada una, ofereixen un percentatge del 3,84% respectivament. Pel que fa a les formes, la CA i el taller de Roses presenten la varietat més destacable: *Rhode* amb plat (Lamb. 23), escudelles (Lamb. 26 i 28ab) i bols (Lamb. 24/25B i 27ab), i CA amb plat (Lamb. 36), escudelles (Lamb. 26, 28ab i 33b), bols (Lamb. 27ab) i vas per beure (dubtosa Lamb. 49?), totes les formes, però, pròpies de la variant antiga (PY 1993, 146). És interessant remarcar la presència d'un petit fragment del taller de les Petites Estampilles però suficientment representatiu a partir de la decoració com per poder constatar-ne l'existència, així com també exemplars de Nikia-Iwn.c de la variant d'argila beix-groga i tres palmetes radials sobre estries. Tot plegat ens porta a proposar una cronologia aproximada de mitjan segle III a.n.e. per a l'arribada de Petites Estampilles (potser aquesta producció un xic anterior (MOREL 1969, 113) segons la tradicional datació del professor Morel), tres palmetes radials sobre estries i Nikia-Iwn.c d'argila groga; els exemplars de taller de Roses abastarien una cronologia més àmplia i que podria assolir tot el segle III a.n.e.

Així doncs, sembla que l'esquema evolutiu de les importacions durant el segle III a.n.e. al tossal del Mor vindria marcat, en un primer estadi, per l'adquisició de vaixel·la de tallers occidentals i esporàdicament altres productes com ara Petites Estampilles, però, sobretot, del taller de Roses, i que hauríem de situar durant els tres primers quarts del segle, fins al moment de l'aparició de la CA. Els percentatges ens mostren que la CA, la qual arribaria a partir de l'últim quart del segle III a.n.e., ultrapassa qualsevol altra de les produccions pròpies del segle; resulta, doncs, curiós i sorprenent, comparativament parlant, el volum de CA que trenca, a l'alça, amb la dinàmica d'adquisició de vaixel·la de vernís negre: arriba amb més quantitat, durant un període de temps més curt. Aquest mateix panorama, salvant les distàncies, també el trobem al tossal de les Tenalles car del total de la terrissa de vernís negre estudiada, la CA (amb una cronologia de -225/-175) representa el 59,7%, mentre que els tallers occidentals el 21% (essent els productes del taller de Roses clarament majoritaris entre aquests, a més d'oferir el segon percentatge més alt respecte del volum de ceràmica amb un 14,8%, darrere la CA) (PRINCIPAL 1993, 120). Davant d'aquestes dades, som de l'opinió que l'arribada en quantitats considerables de la CA hauria de relacionar-se amb els fets de la II Guerra Púnica i el canvi traumàtic que els esdeveniments representaren en l'evolució de les societats indígenes a partir de l'arribada i estada de contingents humans aliens, com ara els exèrcits d'ambdues parts contendents, però, especialment, els romano-itàlics. La intensa introducció, distribució i comercialització d'aquest tipus de vaixel·la a les nostres terres podria trobar la seva explicació primera en el subministrament i logística de les tropes, i en un segon terme en la distribució/comercialització entre els indígenes dels nous territoris incorporats a la república romana progressivament.

No obstant, les dades del tossal del Mor ens obliguen a ser prudents quant a hipòtesis d'aquest tipus car no disposem de la totalitat de la terrissa, ni d'una periodització del jaciment, a pesar que els materials estudiats estiguin revestits d'un valor cronològic intrínsec per ells mateixos. Per concloure, voldríem, però, ressaltar la varietat i volum de produccions documentades per al segle III a.n.e. en aquest breu estudi-mostreig, fent-se més paleses, cada vegada, la riquesa i l'importància d'aquest període entre els jaciments de les comarques interiors (*e.g.* Molí d'Espígol, tossal de les Tenalles, pla de les Tenalles, Margalef), així com la seva potencialitat d'estudi.

Esperem, doncs, que futures investigacions aportin més informació per poder reprendre aquesta temàtica de nou amb més dades i d'una manera més completa, cosa que sols es podrà aconseguir mitjançant la realització de futures intervencions arqueològiques al tossal.

*ESTAMPILLES PRESENTS AL TOSSAL DEL MOR
(per tallers)*

Petites Estampilles

1

Taller de Roses

5

12

*Taller de les tres palmetes
radials sobre estries*

13

Taller de Nikia-Iwn.c

14

Campaniana A

20

21

32

Indeterminat

31

25

26

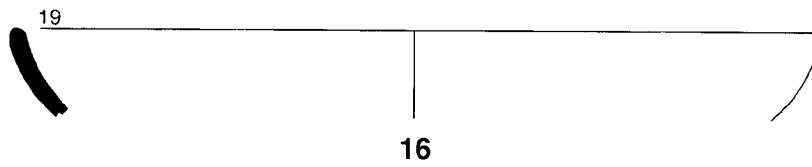
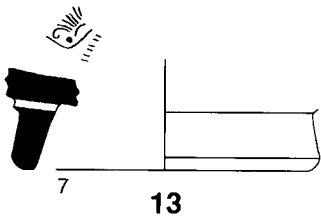
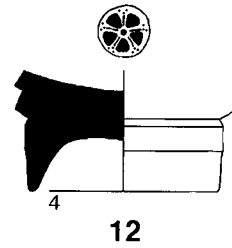
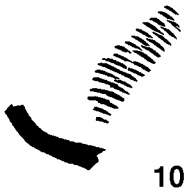
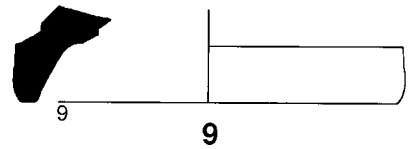
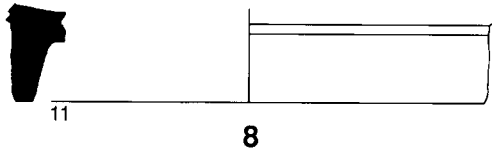
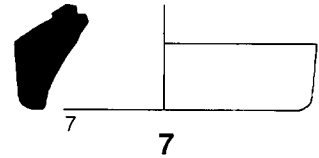
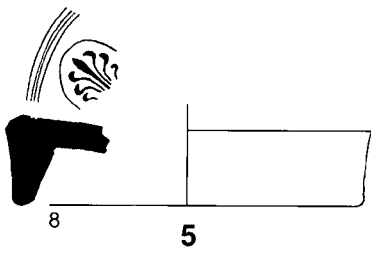
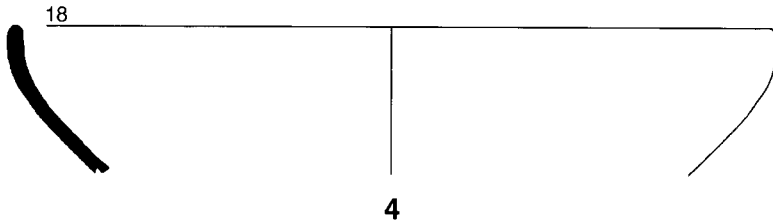
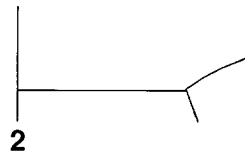
27

28

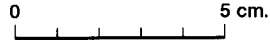

29

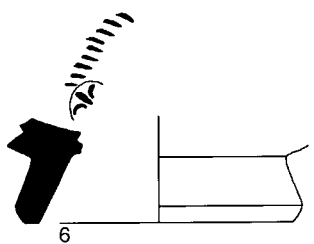
17

18

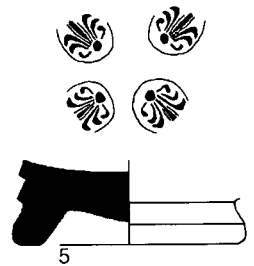

19

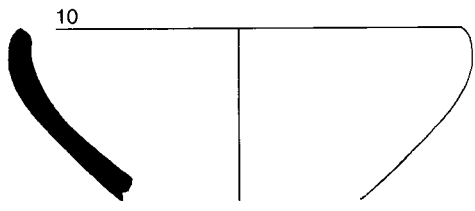
6

20

5

21

10

22

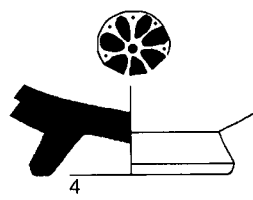
10

23

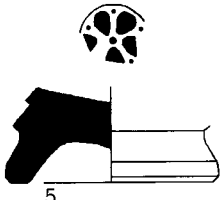
14

24

4

25

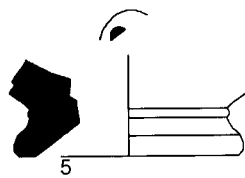

5

26

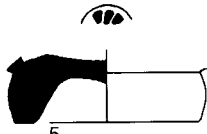

27

5

28

5

29

31

5

30

4. Bibliografia⁵

ADROHER, A.M., 1990 «Análisis cronológico del yacimiento ibérico de Puig Castellet (Lloret de Mar) a partir de las cerámicas de barniz negro». *Cypsela*, 8, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona, pp.79/85.

ARCELIN, P; CHABOT, L., 1980 «Les céramiques à vernis noir du village préromain de la Cloche». *MEFRA*, 92 (1), pp.109/195.

ARCELIN, P; ARCELIN-PRADELLE, C; GASCO, Y., 1982 «La village protohistorique du Mont-Garou (Snary, Var). Les premières manifestations de l'impérialisme marseillais sur la côte provençale». *DAM*, 5, pp.53/137.

BARBERÀ, J; SANMARTÍ, J.: 1986 «Can Fatjó (Rubí), 1918: Les ceràmiques fines d'importació d'època pre-imperial». *Butlletí del Grup de Col.laboradors del Museu de Rubí*, 23, Museu de Rubí, Rubí, pp.175/203.

BARBERÀ, J; PASCUAL, R; CABALLÉ, M; ROVIRA, J.: 1960-61 «El poblado prerromano del "Turó de Can Olivé" de Cerdanyola (Barcelona)» *Ampurias*, 24, Diputació Provincial de Barcelona, Barcelona, pp.183/221.

BATS, M.: 1988 «Vaisselle et alimentation à Olbia de Provence (v.350-v.50 av. J.C.). Modèles culturelles et catégories céramiques». *RAV*, supplément 18. París.

COLOMINAS, J; DURAN, A.: 1915-20 «Restes de poblats ibèrics al Pla d'Urgell i Sagarra». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 6, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, pp.606/616.

CURA, M.: 1993 «Ceràmiques de vernís negre procedents del Molí d'Espígol, al Museu Comarcal de l'Urgell». *Urtx*, 5, Museu Comarcal de l'Urgell-Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga, Tàrraga, pp.33/50.

CURA, M; SÁNCHEZ, E.: 1992 «Excavació al jaciment iberoromà de Can Ramon (Santpedor, Bages)». *Miscel.lània d'Estudis Bagencs*, 8, Centre d'Estudis Bagencs, pp.121/145.

GALLET DE SANTERRE, H.: 1980 *Ensérune. Les silos de la Terrasse Est*. XXXIX supplément à *Gallia*, C.N.R.S. París.

GARCÍA CANO, C; GARCÍA CANO, J.M; RUIZ, E.: 1989 «Las cerámicas campanienses de la necrópolis ibérica del Cabecico del Tesoro (Verdolay, Murcia)». *Verdolay*, 1, Museo de Murcia, Murcia, pp.117/187.

JUNYENT, E.: 1974 «Cerámica barnizada de negro del poblado ibérico de Margalef, en Torregrossa, Lérida». *Miscelánea Arqueológica*, (XXV aniversario de los cursos de Ampurias -1947/1971-), 1, Diputación Provincial de Barcelona, Barcelona, pp.379/396.

MELUCCO VACCARO, A.: 1970 «Pyrgi. Scavo del santuario etrusco (1959-1967). La ceramica etrusca e ceramiche ellenistiche varie». *Notizie degli Scavi di Antichità*, 24, suplemento II, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, pp.468/504.

MOREL, J.P.: 1969 «L'atelier des petites estampilles». *MAH*, 81 (1), pp.59/117.

IBÍD: 1978 «A propos des céramiques campaniennes de France et d'Espagne». *Archéologie en Languedoc*,

1, Fédération Archéologique de l'Hérault, Sete, pp.149/168.

MOURET, F.: 1927 «Collection Mouret (Fouilles d'Ensérune)». *Corpus Vasorum Antiquorum. France*, 6, Union Académique Internationale. Paris.

PRINCIPAL, J.: 1993 «La ceràmica de vernís negre del Tossal de les Tenalles (Sidamon-Pla d'Urgell)». *Gala. Revista d'Arqueologia, Antropologia i Patrimoni*, 2, Ajuntament de Sant Feliu de Codines, Sant Feliu de Codines, pp.89/136.

PY, M.: 1990 «La céramique de l'îlot 1". *Lattara*, 3, Association pour la Recherche Archéologique en Languedoc Oriental, Lattes, pp.71/98.

IBÍD: 1993 «Campanienne A». *Lattara*, 6, Association pour la Recherche Archéologique en Languedoc Oriental, Lattes, pp.146/150.

SANMARTÍ GREGO, E.: 1978a «La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode». *Monografies Emporitanes*, 4, Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona, Barcelona.

IBÍD: 1978b «L'atelier des patères a trois palmettes radiales et quelques productions connexes». *Archéologie en Languedoc*, 1, Fédération Archéologique de l'Hérault, Sete, pp.21/36.

SANMARTÍ GREGO, E; SOLIER, Y.: 1978 «Les patères à trois palmettes sur guillochures: note sur un nouveau groupe de potiers pseudo-campaniens». *RAN*, 11, pp.117/134.

SAULA, O.: 1993 «Història de les excavacions arqueològiques a la comarca de l'Urgell. (I) Les primeres intervencions i l'Institut d'Estudis Catalans». *Urtx*, 5, Museu Comarcal de l'Urgell-Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga, Tàrraga, pp.51/61.

SOLIER, Y.: 1969 «Note sur les potiers pseudo campaniens NIKIAS et IWN». *RAN*, 2, pp.7/37.

SOLIER, Y; SANMARTÍ GREGO, E.: 1978 «Note sur l'atelier pseudo-campanien des rosettes nominals». *Archéologie en Languedoc*, 1, Fédération Archéologique de l'Hérault, Sete, pp.37/42.

TRÍAS, M.G.: 1967 *Cerámicas griegas de la Península Ibérica*. W.L. Bryant foundation. València.

VALL DE PLA, M.A.: 1971 «El poblado ibérico de Covalta (Albaida, Valencia). I El poblado, las excavaciones y las cerámicas de barniz negro». *Trabajos Varios*, 40, S.I.P., València.

**Dpt. de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia (U.B.)*, Carrer de Baldiri Reixac s/n, 08028 Barcelona.

¹ Els materials aquí estudiats es troben en dipòsit al Museu Comarcal de l'Urgell (Tàrraga).

² Aquest tipus de base amb aquesta decoració és gairebé sempre atribuïble al bol Lamb 27ab, però també pot donar-se el cas que els bols Lamb. 24/25B apareguin decorats amb roseta (BARBERÀ, SANMARTÍ 1986, 180 –lâm. 4.3–).

³ Per bé que en la producció de la variant d'argila beix-groga d'aquesta oficina també existeixen altres formes (PRINCIPAL 1993, 99), l'única que sempre presenta decoració estampillada en palmeta és l'escudella Lamb. 26.

⁴ Comunicació personal del Sr. M. Cura.

⁵ Les abreviacions més utilitzades són les següents:

DAM- Documents d'Archéologie Méridionale. Association pour la Diffusion de l'Archéologie Méridionale, Lambesc.

MAH (fins el 1970)- Mélanges d'Archéologie et d'Histoire. École Française de Rome/De Boccard, Roma-París.

MEFRA (a partir de 1971)- Mélanges de l'École Française de Rome. Antiquité. École Française de Rome. École Française de Rome/De Boccard, Roma-París.

RAN- Revue Archéologique de Narbonnaise. De Boccard ed. (fins 1981) i C.N.R.S. (a partir del 1982), París.